

مشارکت مردمی در حفاظت از تنوع زیستی منطقه زاگرس مرکزی (منطقه فریدونشهر اصفهان)

زهرا جابرا لائانصار^۱، مهدی بصیری^۲، حسن سلیمانپور^۳، آفاق میرلوحی^۴، مجید ایروانی^۲، سیداحمد خاتون آبادی^۲، زرین دخت عالی^۴

۱- کارشناس ارشد مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی استان اصفهان، ۲- عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی اصفهان، ۳- کارشناس اداره منابع طبیعی اصفهان، ۴- عضو جمعیت پیام سبز

چکیده

منطقه زاگرس مرکزی به دلیل تنوع محیطی از نظر تنوع زیستی و ژنتیکی از اهمیت قابل توجهی برخوردار می باشد. متأسفانه به دلیل بهره برداری بی رویه و چرای مفرط دام از پوشش گیاهی، شخم اراضی جهت کشت دیم و بهره برداری غیر مجاز و بیش از حد انسان از گیاهان دارویی، تخریب اراضی و صنعتی، گونه های با ارزش و بومی مرتعی در معرض خطر انقراض قرار گرفته اند. از این رو جمعیت پیام سبز فروردین ماه ۱۳۸۱ اجرای پروژه مشارکت مردمی در حفاظت از چند گونه گیاهی در معرض خطر انقراض را در منطقه فریدونشهر با حمایت برنامه کمکهای کوچک عمران سازمان ملل متحد آغاز نمود. هدف اصلی پروژه علاقمند کردن جوامع محلی برای حفاظت از گونه های باارزش و در حال انقراض یا تغییر نگرش و روش بهره برداری (ایجاد روشهای معیشت جایگزین) و ایجاد الگوی مشارکت بین سازمانهای دولتی، غیر دولتی و جوامع محلی بوده است. گونه های گیاهی مطرح در پروژه شامل کرفس کوهی، ماشک گل خوشه ای، ریواس و گون علفی و در محل اجرای پروژه منطقه زاگرس مرکزی، مناطق پیشکوه و پشتکوه موگویی، میدانک قلعه سرخ، برف انبار و حومه ی شهر فریدون شهر اصفهان واقع در ۱۸۰ کیلومتری غرب شهر اصفهان و در منطقه ی مرزی استانهای اصفهان، چهارمحال و بختیاری و لرستان بود. روش تحقیق جهت دست یابی به اهداف پروژه شامل جلب مشارکت سازمانهای دولتی و جوامع محلی در پذیرش و اجرای پروژه (برگزاری کارگاههای آموزشی، استفاده از دانش بومی، مشارکت زنان) و فعالیتهای انجام شده در راستای حفظ تنوع زیستی گونه های در حال انقراض (بررسی پراکنش گونه ها، انتخاب روش کشت، پایش و ارزیابی مکانهای کشت) بوده است. نتایج حاکی از آن است که جلب مشارکت مردمی در حفاظت از گونه گیاهی کرفس کوهی نسبت به سه گونه به دلیل ارزش اقتصادی و نقش موثر آن در معیشت خانوار محلی از موفقیت بیشتری برخوردار بوده است به طوری که در بسیاری از طرحهای مرتعداری، احیای مراتع و در زمینهای زراعی کشت گردیده و روند تخریب رویشگاههای آن با مشارکت سازمانهای دولتی، غیر دولتی و مردم محلی کاهش یافته است. از جمله دستاوردهای مهم پروژه این توان به جلب توجه فرهیختگان محلی در زمینه لزوم حفظ تنوع زیستی منطقه، مشارکت زنان در کشت و فرآوری محصولات گیاهی، چاپ نشریه های ترویجی و آموزشی کرفس کوهی و نوزاد برف اشاره نمود.

کلمات کلیدی: مشارکت مردمی - تنوع زیستی - زاگرس مرکزی

Abstract

Zagros central region of Iran with its great genetic and biological diversity, is of considerable importance. Unfortunately, overgrazing, tilling the lands for dry farming and extensive reaping of medical, edible industrial plants, have brought on a severe damage to the vegetation of the region. In addition, land conversion has intensified the problem, put many of native valuable plant species on the verge of distinction. Therefore Green Message population started performance of the project " people, s participation in conserving endangered plant species in Fereidoonshahr county with cooperation of The Gef Small Grants Program. The original purpose of the project was encouragement of local communities in conserving plants through changing observation and method of reaping (earning a replacing living) and introducing a participatory model between governmental, nongovernmental organizations and local communities. The species including *Kelussia odoratissima*, *Vicia villosa*, *Rheum ribes* and *Astaragalus cyclophyllus* were considered in the middle of central zagros region like Poshtkooch, Pishkooch, Moogooyi, Meidanak, Ghalesorkh, Barfanbar and Fereidoonshahr county. Investigation method consisted of attracting the participation of governmental organization and local communities in acceptance and performance the project holding workshops, using local knowledge and women participation) and activities in order to protect biodiversity of endangered species (species dispersion, selection the method of planting, monitoring and assessment of pilot sites). The results showed that local participation in protecting *Kelussia odoratissima* because of economic value and its important role in local household has been more successful in comparison to other three plants. In other words, this species has been cultivated through range management and rehabilitation plans and in agricultural lands, therefore the trend of its habitat degradation has been decreased. The outputs of this projects are motivating the awareness of local educated people about protecting biodiversity of the region, women participation in planting and processing plant products, and publishing 2 booklets (karafse koochi and nozade barf)

Keywords: people participation- biodiversity- central zagross

مقدمه

کشور ایران از لحاظ تنوع زیستی و ژنتیکی دارای اهمیت قابل توجهی است. متأسفانه بهره برداری های بی رویه از پوشش گیاهی توسط دام، شخم اراضی جهت کشت محصولات دیم و بهره برداری های نامناسب و بیش از حد از گیاهان صنعتی، دارویی و خوراکی گونه های باارزش و کمیاب مرتعی را در معرض خطر انقراض قرار داده است. از این رو برای جلب مشارکت، جمعیت پیام سبز فروردین ماه ۱۳۸۱ اجرای پروژه مشارکت مردمی در حفاظت از چند گونه گیاهی در معرض خطر انقراض را در منطقه فریدونشهر با حمایت برنامه کمکهای کوچک عمران سازمان ملل متحد آغاز نمود. هدف اصلی تحقیق حاضر علاقمند کردن جوامع محلی برای حفاظت از گونه های باارزش و به شدت در معرض خطر انقراض (کرفس کوهی و گون علفی) و در معرض خطر انقراض (ریواس و ماشک گل خوشه ای) با تغییر نگرش و روش بهره برداری (ایجاد روشهای معیشت جایگزین) و ایجاد الگوی مشارکت بین سازمانهای دولتی، غیر دولتی و جوامع محلی بوده است.

مواد و روش ها

محل اجرای پروژه، منطقه ی زاگرس مرکزی، مناطق پیشکوه و پشتکوه موگویی، میدانک، قلعه سرخ، برف انبار و حومه ی شهر فریدون شهر اصفهان واقع در ۱۸۰ کیلومتری غرب شهر اصفهان و در منطقه ی مرزی استانهای اصفهان، چهارمحال و بختیاری و لرستان بود. گونه های گیاهی مورد بررسی شامل کرفس کوهی *Kelussia odoratissima*، گون مرتعی *Astragalus cyclophyllon*، ریواس *Rheum ribes* و ماشک گل خوشه ای *Vicia Villosa* بودند.

فعالیت های انجام شده در فاز اول و دوم پروژه

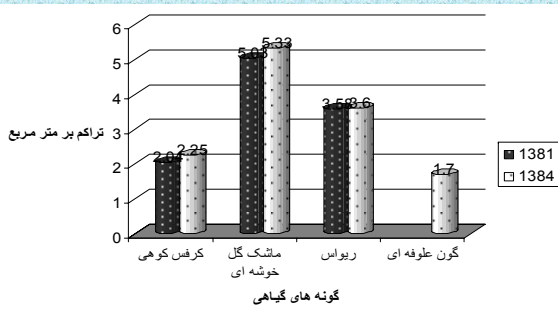
بررسی پراکنش و وضعیت رویشگاههای باقیمانده از گونه های مورد بررسی در منطقه، جمع آوری بذر از رویشگاههای شناسایی شده، تدوین و جمع آوری مطالعات انجام شده و دانش بومی جوامع محلی جهت نیل به رفتارهای زراعی و اهلی کردن آنها، جلب مشارکت مردم محلی از طریق برگزاری کارگاههای آموزشی، انتخاب روش مناسب کشت گونه ها در زمین های زراعی و اراضی مرتعی، پایش و ارزیابی تراکم گونه ها در سایتهای کشت شده، متقاعد کردن جوامع محلی برای ایجاد تشکل ها و گروههای محلی برای تضمین پایداری پروژه، تهیه نشریات و کتابچه های ترویجی و فیلم آموزشی به منظور ارائه تجارب کسب شده به دیگر مناطق، ارزیابی تراکم گونه های مورد نظر پروژه در رویشگاههای طبیعی، آموزش و راهنمایی مردم محلی برای بررسی مشکلات مربوط به کشت گونه ها و ترغیب و تشویق آنها به ویژه بانوان برای مشارکت در طرح و تشکیل گروههای کاری در زمینه های تولید، بسته بندی، ترویج، بازاریابی و تعاونی، ایجاد همکاری با رهبران محلی به منظور بهره برداری صحیح و پایدار از منابع طبیعی، همکاری با نهضت سوادآموزی شهرستان فریدونشهر در تهیه و تدوین نشریه آموزشی

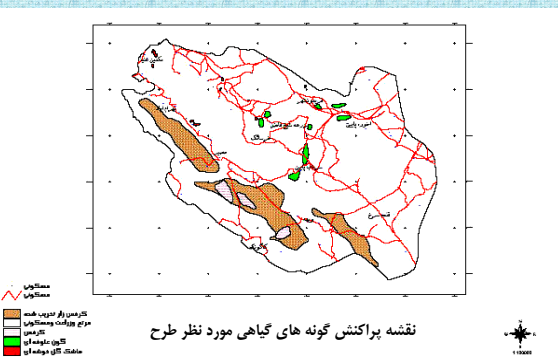
مشارکت جوامع محلی به ویژه بانوان در اجرای طرح با حضور متخصصین منابع طبیعی و جمعیت پیام سبز

نتایج

- ۱- دستیابی به دانش بومی جوامع و مردم محلی در زمینه اهمیت و خواص گونه های مورد بررسی و نحوه زراعت و فرآوری آنها
- ۲- توسعه رویشگاههای گونه ها در منطقه با عدم بهره برداری از آنها تا مرحله بذر دهی و وارد کردن آنها در طرحهای اصلاحی، احیایی و مرتعداری اداره کل منابع طبیعی در محل اجرای پروژه
- ۳- توانمند سازی جوامع و مردم محلی در جهت ترویج روش اجرای پروژه به سایر افراد محلی
- ۴- فعال شدن بخش های مختلف مدیریتی اداره کل منابع طبیعی جهت وضع قوانین لازم برای جلوگیری از بهره برداری بی رویه و انقراض گیاهانی که نیاز به حفاظت دارند.
- ۵- ایجاد انگیزه به کارگیری شیوه اجرای پروژه در سایر نواحی منطقه زاگرس مرکزی شامل استانهای چهارمحال و بختیاری، مرکزی و کهگیلویه و بویراحمد
- ۶- توانمند سازی زنان خانه دار محلی برای مشارکت در کاشت گونه ها، توسعه رویشگاه و فرآوری آنها از طریق توزیع بذر و آموزش روش کار از طریق برگزاری کارگاههای تخصصی
- ۷- آشنایی با نظرات سایر تشکل های زیست محیطی، اساتید و دانشجویان دانشگاه و کارشناسان منابع طبیعی و محیط زیست در زمینه نقاط قوت، ضعف، فرصتها و تهدیدهای پروژه با برگزاری کارگاه SOWT
- ۸- مشاوره و راهنمایی پایان نامه های تحصیلی در مقطع کارشناسی ارشد در ارتباط با تنوع ژنتیکی و خواص آنتی اکسیدانی گونه های مورد نظر طرح
- ۹- ایجاد تشکل ها ی محلی و شرکتهای سهامی خاص (زرین گیاه شاهانکوه و احیادشت) با هدف حفاظت از تنوع زیستی منطقه
- ۱۰- انتشار نشریه آموزشی - ترویجی کرفس کوهی با هدف انتقال آموخته ها به سایر مناطق
- ۱۱- تهیه نشریه نوزاد برف توسط مسئولین نهضت سوادآموزی با همکاری جمعیت پیام سبز
- ۱۲- جلب توجه فرهیختگان منطقه نسبت به اهمیت تنوع زیستی
- ۱۳- حفاظت از رویشگاه های باقیمانده و جمع آوری بذر با مشارکت مردم محلی به گونه ای که در سال ۱۳۸۶ به میزان ۱۲ تن بذر توسط مردم محلی جمع آوری گردید.
- ۱۴- زمینه سازی لازم جهت ایجاد معیشت جایگزین برای مردم محلی از طریق فروش بذر و محصولات گیاهان کشت شده

مقایسه تراکم گونه های مورد بررسی در سالهای ۱۳۸۴ و ۱۳۸۱

منابع

- حجازی، سیدیوسف و عربی، فائزه، عوامل موثر در جلب مشارکت سازمانهای غیر دولتی در حفاظت از محیط زیست، مجله محیط شناسی، شماره ۴۷، ۱۳۸۷، صفحه ۹۹-۱۰۶.
- خلیقی، نعمت اله، چکنی، بهاره و گیاه، مرجان، بررسی نقش دانش بومی، مهاجرت و مالکیت در مشارکت روستاییان در بهره برداری بهینه از مراتع (انجیز چکند- شهرستان بیرجند)، نشریه دانشکده منابع طبیعی، جلد ۵، شماره ۳، ۱۳۸۵، صفحه ۷۴-۷۵.
- زرافشانی، کیومرث، خالدی، خوشقدم، غنیان، منصور، تبیین جایگاه مشارکت زنان روستایی در برنامه های آموزشی ترویجی بر اساس نردبان مشارکت شری آرنتسین، پژوهش زنان، جلد ۷، شماره ۲، ۱۳۸۸، صفحه ۱۰۷-۱۱۸.
- وثوقی، منصور و یوسفی آقابین، افسانه، پژوهشی جامعه شناختی در زمینه مشارکت اجتماعی زنان روستایی روستای آغندک شهرستان میانه، مجله علوم انسانی، جلد ۱۲، شماره ۲، ۱۳۸۴، صفحه ۱۲۳-۱۳۹.
- Burns, S., G.D.Gray, M. MC Dermott and L.C. Schweitzer, perception and participation in US Community- based forestry, seventh American forest Congress, 2006.
- Cohen, J.M. Uphoff, N., Rural development participation concepts measures for project design implementation and evaluation inhado, 1977, Newyork, Cornell university.
- Keough, N., Participation Development Principle and Practice, Community Development Journal, V:33, No:3, 1998, pp87-196.